

Lodola da prada en ses ambient natiral.

RALF ZIEROLD/PIXELIO

Femella en tshertga d'in lieu adattà per preparar il gnieu.

DANIEL FRANKE/PIXELIO

La lodola – trubadura da l'aria ed ambassadura da la primavaira

■ **Ils poets han glorifitgà la lodola pervia da ses bel chant sco ambassadura da la primavaira e trubadura da l'aria. Ina bun'ura da primavaira ora en la natura udind il chant da la lodola è in mument nunemblidaivel. Cunquai ch'ella n'interrumpa betg ses chant cun trair il flad, po ella chantar trais enfin quindesch minutas. Chantond sgola il mastgel da la lodola en spirals cunter tshiel e marchescha qua tras ses territori envers auters utschels.** Las lodolas furman ina gronda famiglia d'utschels entaifer l'urden dals utschels chantadurs.

La famiglia cumpiglia radund 90 differentas spezias; las bieras da quellas en da chasa en la savanna africana. Las lodolas las pli frequentas en nossas regiuns en la lodola da prada, la lodola da guaud e la lodola da pastgira. Pervia da la cultivaziun intensiva da las pradas en autras spezias (sco la lodola da la cresta) quasi svanidas or da l'Europa Centrala.

Moda da viver

Las lodolas en d'ina statura pitschna enfin mesauna. Lur color è brinenta e lur apparientscha plitost modesta; er las duas schlattainas sa laschan be differenziar ina da l'autra tras lur grondezza. L'aspect plitost nunspectacular da la lodola ha ses motiv: ils utschels vivan per terra sin prads e pastgiras ed en tras quei

exposts als inimis. Perquai als serva la color brina da camufflagi. Per il medem motiv na sigliottan las lodolas betg cura ch'ellas chaminan per terra, mabain sa schluitan cun il chau a bass. Ed er cun lur bel chant na dattan las lodolas nagina chaschun als inimis da s'avischinar: quel vegn per regla pir lantschà cur che l'utschè sa chatta gia en l'aria.

Las lodolas tutgan tar ils utschels migrants che surmuntan distanzas mesaunas. Territoris da cuar situads en l'Europa Centrala ed en il nord bandunan ellas en direziun da la Mar Mediterrana. Durant l'envern sa nutrescha la lodola a moda vegetariana da sems, chatschs e feglia. A partir da la primavaira vegn la carta da tratgas cumpletada cun insects, filiens, verms e pitschnas lindornas.

Las lodolas returnan gia il favrer u il mars en lur territoris da cuar. Immediat cumenzan ils utschels a furmar pèrs ed a marcar lur revier. Las femellas tshertgan il lieu adattà per cuar e preparan il gnieu. Quel vegn per regla fatg cun chavar ina pitschna rusna en la terra en in lieu protegì da vegetaziun d'ina autezza da ca. 15–20 cm.

In gnieu cuntegna tranter 2 e 5 ovs; quels en da color alva u brin clera cun tachsels brins u grischs stgirs. Ils pitschens naschan suenter 11–12 dis. Ils emprims 5 dis vegnan ils utschels protegids da la mamma sut sias alas; ils pitschens magliadrins vegnan nutrids cun insects ch'ils geniturs portan en roda. Suenter 7–11 dis bandunan ils giuvens utschels l'emprima giada il gnieu e sigliottan suenter ils geniturs. Gia suenter 15–20

dis pon las lodolas sgular perfetgamain. Cun circa 20 dis cumenzan ils giuvens a tshertgar lur maglia a moda autonoma ed en la vegliadetgna da 25–30 dis en els gia dal tuttafatg independents da lur geniturs. Enfin l'atun restan els dentant en vischinanza dal revier dals geniturs, per furmar silsuenter gruppas pli grondas che migreschan ensemen vers sid. Savens fan las lodolas duas giadas gnieu en il decurs d'ina stad; ins ha er gia constatà trais cuadas entaifer in onn.

Spezias indigenas

Lodola da prada: La lodola da prada, oriundamain abitanta da la steppa, viva tar nus en la champagna averta cun paucas plantas; ella è pia in tipic utschè dals prads e dals ers. Cuntrari als blers paslers, ils quals chantan d'in post da guetta anora, sgola il mastgel da la lodola chantond cunter tshiel e segna uschia ses territori envers auters utschels. La primavaira occupa il cot en quella moda in territori e defenda quel d'in cuntin cun ses bel chant s'auzond en l'aria fin ch'ins n'al vesa betg pli, per turnar alura puspè plaunet a terra. Quests sgols en fitg impressiunants, ma ina giada a terra è la lodola cun sias colurs fustgas strusch vesaivla pli e protegida uschia cunter inimis.

Lodola da guaud: La lodola da guaud ha ina color sumeglianta a quella da la lodola da prada. Ella è d'enconuscher facilmain vi da ses bel chant. Quest utschè è caracteristic per pastgiras sitgas, ritgas da bostga, e per gronds enclars en ils gauds dal Giura e da las Alps. Las me-

todas da cultivaziun intensiva l'han stgatschà dal tuttafatg da la Svizra Bassa.

Lodola da pastgira: Motivs simpels tshivlads finamain caracteriseschan il bel chant melanic da la lodola da pastgira. En Svizra aud'ins quest chant la primavaira sin ils prads maghers da las crestas dal Giura e sin las costas suleglivas dal Valais. Sco abitadi preferescha la lodola da pastgira prads da flurs da gronda diversità en zonas da giudida extensiva.

Lodola da la cresta: Fin ils onns veng dal davos tshientaner era la lodola da la cresta preschenta en blers vitgs e citads sut 700 m da la Svizra. Ma a las midadas dramaticas en las regiuns abitadas n'ha l'utschè, oriundamain da la steppa, betg pudì dar dumogn: el è svani ensemen cun las surfatschas nuncultivadas ch'el dovra per viver: il davos cuaditsch sin terren svizzer han ins observà il 1976 a Basilea.

Lodola da Thekla: En Europa cua la lodola da Thekla mo en la part mediterrana da la Peninsla iberica ed en ina zona grischla per lung la Mar Mediterrana fin a la sbuccada dal Rodan. Ella viva en ambients sitgs e crappus cun pauca vegetaziun. Ses chant producescha ella davent d'in post elevà u cun sgular. La lodola da Thekla n'è strusch da distinguer da la lodola da la cresta che viva en il medem ambient.

Nums rumantschs per la lodola

En la litteratura rumantscha che vegn rimnada ed evaluada dal Dicziunari Rumantsch Grischun cumparan trais nums principals per quest utschè: «tscharlon-

da/giarlanda», «laudinella» e «lodola». Il num «tscharlon» cumpara en la «Canzun dils utschels» scritta l'onn 1762 en l'idiom da Schons. Il num ch'è documentà be per quest text sto esser stà ina giada blier pli derasà. Quai mussa in gieu da Nadal ladin dal 16avel tshientaner, en il qual il num cumpara en la furma «giarlanda» che è medemamain documentada be en quest text. Il num stat en connex cun il talian «calandra» e va enavos sin il grec vegl. Il medem vala per «chalendrina» che cumpara en la Val Müstair.

I n'è betg pussaivel da decider, sche quests emprims dus plects en ils pli vegls nums rumantschs per la lodola. Gia en il 16avel tshientaner en documentads ils nums ladins «laudinella», «ludinella» e «ludinella». Quels van enavos sin il latin «alaudula», ina furma diminutiva dal celtolatin «alauda» (lodola da la cresta).

Ils nums actuals «lódola», «lódula» (Engiadina) e «lodóla» (Surselva, Surmeir) van medemamain enavos sin «alaudula». Els en dentant vegnids emprestads dal talian pir en il 19avel tshientaner. In vocabulari talian-rumantsch publictà l'onn 1729 inditgescha per il talian «lodola» en la rubrica sursilvana la furma pseudolatina «aludes» ed en la rubrica surmirana il tudestg «lerg». La furma «lerch» cumpara 1784 e 1826. En in cudesch da scola sursilvan dal 1836 è la «lodola» documentada per l'emprima giada. Il num relativamain giuven è vegnì modifitgà en la bucca dal pievel: A Stierva num'ins la lodola «dola», a Donat «idóla», a Sur e Savognin «odóla»; en in cudesch da scola sursilvan dal 1857 chatt'ins il num «loda». In bel num è attestà per Domat: la «tschintschiera» (quella che tshantscha, baterla).

I n'è betg pli pussaivel d'eruir, sch bain ils trais nums principals «tscharlon-da/giarlanda», «laudinella» e «lodola» vegniván duvrads oriundamain per differenziar las spezias u sch'els eran expressiuns generalas. La «chaplüda» da Zernez è en mintga cas la lodola da la cresta; il «loduin» ed il «türl» en emprests ladins dal talian per dar in num a la lodola da guaud.

La preschentaiziun:

Dossier «La lodola»

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=2363
www.chattà.ch

Mastgel che marchescha ses revier.

In pulschain da la lodola da prada.